

Jak Kreml trestá nezávislá média: případ Rosbusinessconsultingu (RBC)

Ilia Kovalev

Spolupracovník programu Kremlin Watch

Think-tank Evropské hodnoty
je nevládní odborná instituce
bránící liberální demokracii.

Na jaře minulého roku v Rusku se odehrála velmi dramatická a zároveň příznačná událost – svou existenci ukončila jednotná redakce agentury RBC. V posledních letech RBC byl jedním z klíčových hráčů v ruském mediálním prostoru a jeho hlavním definičním znakem bylo to, že se mu v současných ruských poměrech dařilo zůstat nezávislým na vlivu Kremlu. Uznání a ocenění v profesionálních novinářských kruzích agentura dostala zejména díky své pravidelné investigativní činnosti. Investigace provedené týmem RBC se týkaly většinou vnitropolitických témat, která ale byla pro ruskou společnost velmi důležitá a citlivá; korupce, zneužití pravomoci ze strany úředníků a politiků atd. Právě tato investigativní činnost, která byla příčinou úspěchu časopisu, se stala i příčinou jeho krachu. Kreml toleroval existenci objektivního a nezávislého média jen do určité doby. Jakmile se investigace začaly dotýkat blízkého kruhu prezidenta Putina, tlak na časopis začal sílit. Redakční kolektiv RBC se v žádném případě nechtěl řídit pravidly hry, které nastavoval Kreml, což vedlo k jeho pádu. Tím padlo i jedno z posledních vlivných nezávislých médií působících v Rusku. V Rusku samozřejmě existují i nadále média nezávislá na vlivu Kremlu, ale jsou buď lokálně zaměřená anebo příliš malá na to, aby konkurovala kolosům ruského mediálního byznysu, a proto jsou v jejich stínu skoro neviditelná.

Právě kvůli tomu odstranění redakce RBC bylo hodně diskutováno v ruských médiích, ale bohužel nedostalo skoro žádný ohlas za hranicemi Ruska. To se pokusí napravit tento článek. V něm bude nastíněn průběh událostí spojených s odstraněním redakce RBC. Zároveň budou pečlivě rozebrány jejich příčiny a zhodnoceny možné důsledky.

1. Krátký exkurz do historie

RBC (rus. РБК – Росбизнесконсалтинг) vznikl v roce 1993 jako zpravodajská agentura primárně zabývající se prodejem informací ze sféry financí, získaných od „insiderů“ v ruských státních ekonomických institucích. Postupně se koncepce firmy proměnila a RBC se začal věnovat otevřenému poskytování informací z oblasti ekonomiky a financí. Skutečný „boom“ jeho popularity přišel na přelomu 20. a 21. století, kdy se webová stránka RBC stala jedním z nejpopulárnějších zpravodajských portálů na ruském internetu. Nicméně reputace RBC a jeho pracovníků byla v profesionálních kruzích poměrně kontroverzní. Konkurenti obviňovali RBC z publikování článků na objednávku a vysvětlovali úspěch a popularitu internetového portálu „kupováním“ návštěvníků (zejména pomocí přesměrování uživatelů z jiných stránek). Odůvodněnost těchto obvinění potvrzuje článek časopisu SmartMoney¹ věnující se finančním aspektům vývoje RBC v období od jeho založení do roku 2006. Přes ostrou kritiku ze strany konkurentů se RBC rychle rozvíjel – byl první mediální společností, která dala obchodovat vlastní akcie na ruských burzách cenných papírů. V roce 2003 spustil televizní stanici a v roce 2006 začal vydávat vlastní časopis a noviny.

Z finančního hlediska RBC byl bezesporu nejúspěšnější nezávislou mediální společností v Rusku, ale tento úspěch nepokračoval příliš dlouho. Finanční krize z roku 2008 zásadně změnila situaci – po několika neúspěšných investicích se společnost topila ve dluhách (jejich celková výše překročila 200 milionů USD) a byla donucena jednat o vlastním prodeji. Nakonec se jejím novým majitelem stal významný podnikatel Michail Prochorov (známý v evropském prostředí díky své účasti v ruských

¹ <http://info.vedomosti.ru/smartmoney/article/2006/04/17/365>

prezidentských volbách v roce 2012), který nejen koupil 51 % společnosti, ale převzal i její dlužní břemeno.

RBC byl zachráněn od bankrotu, ale nacházel se v určité stagnaci, kterou ukončilo až jmenování Derka Sauera² generálním ředitelem. On pozval do týmu RBC Elizavetu Osetinskiju³ a aktivně vyhledával kvalitní žurnalisty z jiných médií. Osetinskaja obsadila místo šéfredaktorky a pracovala na vytvoření jednotné redakce RBC (zahrnující redakci webu, televize, časopisu a novin), kam s ní přišli Roman Badanin jako vedoucí zpravodajské služby a Maxim Soljus jako hlavní redaktor novin. Jednou z klíčových součástí koncepce agentury se v tomto období stává pravidelná publikace článků ve formátu investigace v novinách RBC a na vlastních webových stránkách. Důležité říci, že na vytvoření investigací podíleli nejen žurnalisté z novin, ale i členové jednotné redakce a žurnalisté z časopisu. Samotné ivestigace se většinou týkaly ekonomických témat s přesahem do politiky, jejichž společenský význam spočívající v odhalení případů zneužití moci a korupce nelze opomenout.

2. Klíčové investigace

Publikace různých investigací tykajících se důležitých a většinou vnitropolitických témat byla jedním ze základních důvodů úspěchu „nového“ RBC. Poprvé v současném Rusku nějaká mediální agentura začala nejen popisovat politické procesy, ale i ovlivňovat jich pomoci kontroly za činnosti úředníků, politiků a státních institucí. Poprvé ruská vládní garnitura uvědomila, že její trestné činy mohou být odhaleny a zveřejněny médii. Během své existenci tým RBC vytvořil více než 20 investigací ze kterých některé si zaslouží detailnější popis.

„Za jaké peníze žije církev“⁴

V rámci této investigace žurnalisté RBC prozkoumali, jak funguje hospodaření ruské pravoslavné církve. Jak se zjistilo, tato církev funguje na principu korporace – každá z více než 34 tisíc farností je zaregistrovaná jako samostatná nezisková organizace. Za měsíc každá farnost vydělává od tří do pěti milionů rublů, z čehož od 10 do 50 % se posílá do eparchie (krajská úroveň církevní samosprávy). Ta na svou stranu posílá 15 % do patriarchie (nejvyšší úroveň církevní samosprávy). Neschopní faráři, kteří nemohou vydělat odpovídající částky, mohou být zbaveni svých funkcí. Celkový příjem církve, který navíc není zdaněn, činil v roce 2014 5,6 miliard rublů. Jak bylo zjištěno v investigaci, jenom turné patriarchy po Latinské Americe stálo kolem 20 milionů rublů. Tajemstvím zůstávají náklady této obrovské „korporace“. Zjistit kam církev utrácí své kolosální příjmy není možné – žádná data o nákladech nejsou veřejně přístupná, nejsou vyhledávané žádné tendry, všechno uvnitř církve se dělá vlastními silami.

„Kdo stojí za rozšířením MSU (Moskevské státní univerzity)?“⁵

Ivestigace se věnuje projektu takzvaného „technologického údolí MSU“, kterým se zabývá fond „Innopraktika“, řízený Katerinou Tichonovovou. Samotný projekt bude odhadem stát obrovských 110 miliard rublů a je dost pozoruhodné, že Tichonovova, která daný projekt řídí, předtím vůbec nebyla

² Derk Sauer – nizozemský novinář, mající bohaté zkušenosti s ruským mediálním byznysem – působil v něm již od roku 1989 a jeho největším projektem byla mediální společnost Independent Media, známa zejména díky časopisu Vedomosti, který je jedním z největších

³ Před nástupem do RBC Osetinskaja byla hlavní redaktorkou ruské verze časopisu Forbes a časopisu Vedomosti

⁴ <http://www.rbc.ru/investigation/society/24/02/2016/56c84fd49a7947ecbff1473d>

⁵ <http://www.rbc.ru/investigation/business/28/01/2015/54c8b4659a794730dbef8851>

známá v ruském vědeckém prostředí. Má za sebou jen pár publikací, které však jsou napsané ve spolupráci. Je zajímavé, že jejich spoluautory byli uznávaní ruští vědci, včetně rektora MSU Viktora Sadovničijeho. Není úplně jasné, co mohlo pobídnout vědce, mající určitou autoritu, publikovat články ve spolupráci s neznámou absolventkou. Také je třeba zdůraznit, že ve správní radě fondu této „obyčejné absolventky MSU“ jsou klíčové postavy takových firem jako „Rosněft“, „Transněft“, „Rosatom“, RDIF, „Rostec“, „Sibur“ a „Gazprombank“, které zároveň patří do blízkého kruhu Putina. Na ekonomickém fóru v Davosu Tichonovova se objevila v doprovodu Kirilla Šamalova (momentálně je jí manželem), který je synem Nikolaje Šamalova, petrohradského přítele Vladimira Putina⁶.

„Za čí peníze žije Donbass“⁷

Novináři RBC se počítali, že jen výplaty důchodů stojí vlády separatistických tzv. Doněcké lidové republiky a Luhanské lidové republiky přibližně 4,6 miliard rublů měsíčně. Vlády DNR a LNR vybírají daně z místních podniků, ale tyto peníze ani zdaleka nenahrazují náklady. Navíc některé podniky odmítají platit daně separatistům, protože se bojí trestního stíhání v Ukrajině. Odkud tedy mají DNR a LNR peníze na vlastní existenci? Odpověď je jednoduchá – těsné ekonomické vztahy s Moskvou. Donecké uhlí se prodává na ruském trhu jako uhlí z Rostova. Otázky ekonomik DNR a LNR jsou diskutované na půdě Ministerstva ekonomického rozvoje. Plyn do regionu dodává Gazprom a přitom žádá o zaplacení ukrajinskou vládu v Kyjevě.

3. Konec staré redakce

Dne 13. května 2016 bylo vedení redakce RBC zbaveno svých funkcí. Soljus byl oficiálně propuštěn, kdežto Osetinskaja a Badanin opustili redakci po oboustranné dohodě s vedením. Formální příčinou jejich odstranění se podle generálního ředitele společnosti Nikolaje Moliboga staly neshody ohledně několika důležitých otázek týkajících se budoucnosti RBC. Na jednu stranu odstranění redakce bylo nečekané, zejména v kontextu obrovského úspěchu RBC. Ale na druhou stranu se již jistou dobu předtím daly sledovat jisté náznaky toho, že Kreml není spokojen s publikační činností agentury, zejména novin a webové stránky.

V oficiálních médiích se začal rychle šířit oficiální vládní postoj k situaci – příčiny rozpuštění jednotné redakce RBC jsou ekonomické, nikoliv politické (tuto verzi oznámil zástupce ministra masové komunikace Aleksej Volin,⁸ existenci politických motivů vyvrátil i Putinův mluvčí Peskov⁹). To bylo vysvětlováno zejména těžkým dluhovým břemenem, které si RBC nesl již z doby, kdy jej koupil Prochorov. Ale podobná argumentace nebere ohled na očividná fakta – RBC byl vysoce ziskovým¹⁰ mediálním projektem, který publikoval originální a kvalitní texty s vysokým počtem citací a s

⁶ Nikolaj Šamalov spolu s Putinem a několika dalšími lidmi byl spoluzakladatelem družstva „Jezero“ v r. 1996. Všichni zakladatelé družstva dnes mají vedoucí funkce v ruské vládě a patří do nejbližšího kruhu Putina. Informaci o tom, že N. Šamalov a Putin jsou blízké kamarádi potvrdil konfident RBC v administraci prezidenta.

⁷ <http://www.rbc.ru/investigation/politics/15/06/2015/5579b4b99a7947b063440210>

⁸ <http://www.interfax.ru/russia/508183>

⁹ https://www.gazeta.ru/politics/2016/05/13_a_8233427.shtml

¹⁰ Gazeta.ru poukazuje na výroční zprávu RBC, která ukazuje, že indikátor EBITDA (zisk před odečtením úroku, daní, odpisů a amortizace – je finančním ukazatelem rentability oblíbeným pro svoji rozšířenost na mezinárodní úrovni) za rok 2015 vyrostl na 59% a čistý příjem vyrostl o 3% (https://www.gazeta.ru/politics/2016/05/13_a_8233427.shtml). Novaja Gazeta uvádí, že podle dat TNS Web Index RBC měl dvakrát větší návštěvnost než měly Vedomosti nebo Kommersant (<https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/07/09/69218-v-poiskah-dvovnoy-sploshnoy>).

důvěryhodnými zdroji¹¹, vytvořil si dobrou reputaci a image skutečně nezávislého média. Za takových podmínek chování Prochorova vypadá jako nekonzistentní a nelogické. Koupil RBC v období úplného úpadku, a pak odsouhlasil odstranění lidí, kteří přivedli téměř beznadějný projekt k úspěchu. Všechna výše zmíněná fakta ukazují na nepodloženost verze zdůrazňující ekonomické motivy k odstranění redakce.

Politické vysvětlení situace i přesto, že nemá žádné oficiální potvrzení, působí v tomto případě logičtěji. Investigace RBC se postupem času začaly týkat oblastí a témat velice citlivých pro stávající režim. Samotná šéfredaktorka Elizaveta Osetinskaja spojovala tlak na mediální společnost ze strany Kremlu hlavně s tématem „Panama papers“¹², jelikož RBC byl jedním z mála ruských médií, které jim věnovaly pozornost. Podobně situaci ve svém článku popisovaly i Vedomosti, které navíc dodávají, že poslední kapkou se pro Kreml stal článek v novinách RBC o chovu ústřic vedle Putinovy rezidence.¹³

O existenci politických důvodů při odstranění jednotné redakce RBC nepřímo svědčí několik vyšetřování počatých ruskými bezpečnostními složkami v krátké době před tím. Již v dubnu 2016 proběhly ve společnostech patřících majiteli RBC Prochorovovi policejní prohlídky kvůli podezření z daňových podvodů. V květnu pak bylo započato trestní stíhání vůči generálnímu řediteli společnosti Nikolaji Molibogovi, který byl obviňován z podvodů na burze. V obou případech se jednalo o vyvíjení tlaku na RBC ze strany bezpečnostních složek, na což ve svém krátkém komentáři k propuštění redakčního kolektivů poukazuje i bývalý člen sjednocené redakce M. Soljus.¹⁴ Stejný pohled na věc mají i konfidenti časopisů Forbes¹⁵ a Vedomosti¹⁶ z řad ruských politických elit.

4. Nové vedení a změny v redakční politice

Po odstranění staré redakce bylo vyhlášeno přechodné období, během kterého majitelé společnosti neměli možnost jmenovat nové osoby do uvolněných funkcí. Po jeho uplynutí bylo jmenováno nové vedení – Elizaveta Golikova a Igor Trostnikov. Oba žurnalisté dlouho pracovali v časopisu „Kommersant“, který měl v době jejich působení reputaci moderního a nezávislého média. Avšak v roce 2014 odešli do agentury TASS, kde se stali zástupci šéfredaktora. TASS je státní mediální společnost, která generuje a šíří pouze takové informace, které státní režim vnímá jako vhodné či alespoň neutrální. Z toho logicky vyplývá, že lidé působící v TASSu ve vysokých funkcích mají představu o tom, jak se pohybovat v ruském mediálním prostoru „správným“ způsobem, jak se vyhnout výčtkám ze strany politických elit a zároveň vytvářet zajímavé a originální texty přitahující čtenáře. Z pohledu majitelů RBC se lidé s podobnými znalostmi jeví jako ideální kandidáti na role redaktorů, neboť zachrání RBC jako byznys. Mohou však zachránit RBC jako nezávislé médium?

Pozoruhodný je i vývoj investigativní práce RBC. Během půlroku po rozpuštění staré redakce byly vypracovány jen dvě nové investigace. Jedna z nich se věnovala nepřilíživému tématu ruských žoldáků v Sýrii. Druhá měla poměrně velký společenský dopad – zabývala se fungováním areálu

¹¹ V roce 2014 webová stránka RBC stala nejvíce citovanou na ruském internetu (<https://meduza.io/feature/2016/05/04/pokupatel-problem>)

¹² <https://meduza.io/news/2016/05/19/byvshiy-shef-redaktor-rbk-nazvala-publikatsii-ob-ofshorah-prichinoy-davleniya-na-holding>

¹³ <http://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2016/05/15/641069-rbk-chtenii>

¹⁴ <https://meduza.io/feature/2016/05/13/razgrom-rbk-reaktsii>

¹⁵ <http://www.forbes.ru/news/324451-rbk-vozglavyat-top-menedzhery-tass-igor-troshnikov-i-elizaveta-golikova>

¹⁶ <https://www.vedomosti.ru/technology/articles/2016/07/07/648323-golikova-troshnikov-rbk>

Putinyovy rezidence ve Valdaji a tím, jak se tam stěhují jeho blízcí spolupracovníci. Pracovali na ní nicméně ještě novináři, kteří po uplynutí přechodného období z agentury odešli.

5. Výhled do budoucnosti

Potom, co šéfredaktor časopisu RBC Valerij Igumenov prohlásil, že se jeho redakce odděluje od zbytku médií spadajících pod agenturu, vysvitla malá naděje pro ruskou veřejnost. „Vracíme se do formátu, který byl dříve: oddělená redakce časopisu se svým hlavním redaktorem a rozpočtem, podřízená přímo Nikolaji Molibogovi atd.“, napsal na svém Facebooku. Zároveň zdůraznil, že „budeme pracovat podle principů, které jsme společně vytvářeli a udržovali v posledních letech, nebo nebudeme pracovat vůbec“.¹⁷ Avšak je nutné vzít v úvahu, že časopis má odlišnou náplň – je podobný americkému Wired, obsahuje spíše ekonomickou analytiku než zpravodajství. Situace, ve které se nyní RBC nachází, příliš nadějně nevypadá. Už teď je možně s určitou mírou jistoty říci, že RBC i nadále zůstane důležitým hráčem na ruském mediálním trhu. Avšak image jediné opravdu nezávislé, samostatné a vlivné mediální společnosti je už nejspíše nenávratně ztracená. Materiály vytvářené různými složkami RBC si zachovaly náležitou úroveň kvality z profesionálního hlediska, ale již se nevěnují společensky nebo politicky citlivým tématům a výrazně se snížila intenzita investigativní práce. Tento příklad opakovaně dokazuje, že zpravodajství ve stávajících ruských poměrech může existovat jen v určitých, přesně vymezených hranicích. Tyto hranice navíc vymezují aktéři a instituce, které by z právního a morálního hlediska neměly žádným způsobem zasahovat do svobody médií.

¹⁷ <https://www.facebook.com/igumenov/posts/1169343569754208>

Líbí se Vám, co děláme? Podpořte nás!

Naše práce je možná jen díky darům lidí, jako jste Vy.

Můžete využít tento formulář: www.evropskehodnoty.cz/o-nas/dekujeme

Nebo můžete poslat svůj dar přímo na transparentní účet Evropských hodnot: 2300405420/2010.

Do zprávy pro příjemce uveďte zkratku programu, který chcete přímo podpořit:

- Kremlin Watch - KW
- Program pro soudržnou společnost – PSS
- Vzdělávací program – VP
- Iniciativa pro evropské hodnoty – IEH

Nebo můžete podpořit naši práci obecně: Podporujeme Evropské hodnoty - PEH

A nezapomeňte nám na e-mail dary@evropskehodnoty.cz poslat své osobní údaje (jméno, příjmení, datum narození a bydliště), abychom Vám mohli zaslat pro potvrzení o daru.

© Evropské hodnoty z.s. 2017

Think-tank Evropské hodnoty je nevládní odborná instituce bránící liberální demokracii.

Naší vizí je svobodné, bezpečné a prosperující Česko ve střední Evropě, která je pevnou součástí Západu.

Pomáháme čelit agresivním režimům, radikalizaci uvnitř společnosti, šíření autoritářských tendencí a extrémistických ideologií včetně islamismu.

Politikům předkládáme odborná doporučení a systematicky sledujeme a hodnotíme jejich práci. Za základní prvky vysoké politické kultury považujeme aktivní občany, zodpovědné politiky a soudržnou společnost, která sdílí hodnoty svobody a demokracie.

Od roku 2005 se jako nevládní nezisková organizace, která není spojena s žádnou politickou stranou, věnujeme výzkumné a vzdělávací činnosti. Vedle vydávání odborných publikací a komentářů pro média, pořádáme konference, semináře a školení pro odbornou i širší veřejnost. Na svých akcích zprostředkováváme dialog mezi politiky, odborníky, novináři, podnikateli i studenty.

THINK-TANK EVROPSKÉ HODNOTY

Na baště sv. Jiří 260/11, CZ-160 00 Praha 6 – Hradčany

info@evropskehodnoty.cz

www.evropskehodnoty.cz

facebook.com/Evropskehodnoty